

Katarzyna WIERCIŃSKA (Poznań)

Comparatisme vóór comparatisme. De vergelijkende taalkunde in Duitsland en de Lage Landen in de 17e eeuw — het werk van Leibniz, Ludolf, Van Boxhorn en Schrieckius

Abstract

The comparative linguistics is said to be the most important branch of the European linguistics in the 19th century (Grimm and the Grimm's Law, Bopp, Schleicher and his Stammbaumtheorie). The wide studies of the correspondences and the relationships between two or more languages as well as the search for their common ancestor were stimulated by Sir William Jones who discovered that Sanskrit, Latin and the ancient Greek had the same origin. However, it would not be right to claim that the discovery of Sir William Jones initiated the studies on the genetic relationships between the modern languages and their common origin. Surprisingly, an important piece of work in the field of the comparative linguistics had already been done in the 17th century in Germany (Leibniz, Ludolf) and in the Netherlands (Schrieckius, Van Boxhorn). This paper discusses the ideas the first comparatists came up with — from the origin of the languages and the *Ursprache* to their possible genetic relationships. The ideas of Leibniz and Ludolf have been analyzed on the basis of the excerpts from their correspondence (1689–1714).

Keywords: Leibniz, Ludolf, Van Boxhorn, Schrieckius, comparatisme, Ursprache, de oertaal, Indo-Europese taalfamilie, Japhetic, Scythish

For languages have a certain natural origin... And I should think that this beginning had not only a place in the case of the original language, but also in the case of languages that developed later, partly stemming from Ursprache, partly from the needs of people scattered throughout the earth.¹

Gottfried Wilhelm von Leibniz

¹ John Waterman (1978), *Leibniz and Ludolf on things linguistics. Excerpts from their correspondence (1689–1714)*, University of California Press: Berkeley, p. 62.

Het wordt aangenomen dat de vergelijkende taalkunde ‘officieel’ in de 18^e eeuw aan bod kwam (het prijswinnende opstel van Herder — 1772²; de lezing van Sir William Jones — 1786³) en een essentieel kenmerk van de negentiende-eeuwse linguïstiek werd (Grimm en de Wet van Grimm die verder werd uitgewerkt door Rask, Bopp en zijn *Vergleichende Zergliederung des Sanskrits und der mit ihm verwandten Sprachen*, Schleicher en zijn Stammbaumtheorie) (Morpurgo Davies 2003: 218–220). Het onderzoek naar de oertaal en de genetische relaties tussen verschillende talen waren echter onderwerpen waar reeds in de 17^e eeuw belangstelling voor bestond. De groeiende interesse voor de taalverwantschap is waarschijnlijk voortgekomen uit het Renaissance ‘linguïstisch bewustzijn’, d.w.z. de interesse voor volkstalen en niet-Europese talen (Law 2003: 217–218). Het zeventiende-eeuwse kolonialisme is hier ook ooit een belangrijke factor geweest — pas in de 17^e eeuw zijn Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland erin geslaagd om hun overzeese imperia op te bouwen, wat uiteraard tot nieuwe linguïstische ontdekkingen had moeten leiden — ontdekkingen van nieuwe talen met een andere woordenschat en grammatica’s die de Europeanen vroeger helemaal niet bekend waren.

Een belangrijk taalkundig werk inzake de gemeenschappelijke oorsprong van de talen (m.a.w. onderzoek naar de oertaal) en — wat daarmee samenhangt — de genetische relaties ertussen werd verricht in Duitsland (Leibniz en Ludolf) en in Nederland (Van Boxborn, Van Schrieck) waarbij de opmerkelijkste bijdrage door Leibniz en Ludolf werd geleverd.

Twee aanzienlijke figuren die met elkaar een briefwisseling van meer dan zestig brieven hielden waarin veel linguïstische kwesties (o.a. de oertaal en de taalfamilies) werden besproken: Ludolf — een taalkundige die vooral geïnteresseerd was in het Amhaars (een van de Semitische talen) en Leibniz — een filosoof, wiskundige, taalkundige en staatsman, ook geïnteresseerd in geschiedenis

² In zijn *Essay on the Origin of the Language* (1772) richt Herder zich op de taal als menselijke eigenschap. Dankzij de taal laat het menselijk ras zich onderscheiden van de andere species en dankzij (of vanwege) de taal zijn er de culturele verschillen tot stand gekomen.

³ In 1786 leverde Jones zijn grootste bijdrage aan de linguïstiek. In zijn werk *The Sanscrit Language* is hij tot de conclusie gekomen dat Sanskriet, Oudgrieks en Latijn dezelfde oorsprong hadden omdat ze treffende overeenkomsten met elkaar vertoonden. Verder zouden ze ook aan het Gotisch, Keltisch en Perzisch verwant kunnen zijn: ‘The Sanscrit language, whatever be its antiquity, is of a wonderful structure; more perfect than the Greek, more copious than the Latin, and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity, both in the roots of verbs and the forms of grammar, than could possibly have been produced by accident; so strong indeed, that no philologer could examine them all three, without believing them to have spring from some common source, which, perhaps, no longer exists: there is a similar reason, though not quite so forcible, for supposing that both the Gothick and the Celtick, though blended with a very different idiom, had the same origin with the Sanscrit, and the old Persian might be added to this family, if this were the place for discussing any question concerning the antiquities of Persia.’ (<http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/jones.html>, laatst geraadpleegd op 21.10.2009)

en rechten (Waterman 1978: 1). Waterman suggereert in zijn commentaar op de inhoud van de Leibniz-Ludolf correspondentie dat het misschien terecht zou zijn als ze ‘de ware vaders van de vergelijkende taalkunde’ genoemd zouden worden. Niet zonder reden... Hoe meer men zich in hun correspondentie verdiept, des te meer informatie krijgt men over de mogelijke *Ursprache* en de regels (alook de methodes) die doorslaggevend zijn bij het samenstellen van de linguïstische relaties tussen bepaalde talen.

Leibniz maakt zijn belangstelling voor het onderzoek naar de linguïstische relaties bekend in zijn eerste brief aan Ludolf (Aarsleff 1982: 85). Hij wou namelijk graag een reeks woordenboeken hebben die basiswoordenschat en, wat vermeldenswaard is, ook de woordstammen zouden bevatten. De toenmalige woordenboeken en glossaria zijn voor Leibniz en Ludolf het hoofdinstrument geworden. In zijn brief van 5 september 1691 schrijft Leibniz over de oorsprong van de Germaanse talen. Door gebruik te maken van de oude glossaria van de Germaanse talen ontdekte hij dat de erin opgenomen woorden verschilden van die, die contemporair gebruikt werden. Leibniz concludeerde dus dat de talen constant aan het veranderen waren — de eerste verandering is verantwoordelijk voor de dialecten, de tweede en de derde verandering zullen nieuwe talen tot stand brengen. Hij beoordeelde talen op basis van de woordenschat, dus zocht hij overeenkomsten en verschillen in de woordenschat. Talen zoals het Chinees of de Afrikaanse talen onderscheiden zich in grote mate van elkaar op het gebied van de woordenschat en daarom nam hij aan dat ze een andere oorsprong konden hebben:

Of course, if the first change of language brings forth other dialects among neighboring tribes, then the second and third changes will result in another language. Nor would I disagree very much with those who, learned in the ancient languages of the world, believe that many languages have developed from the same source. But as far as Chinese, the American Indian, and the African languages are concerned (languages which, might I say, I do not command), they differ from ours completely in vocabulary, though not necessarily in structure. (Brief 8, Leibniz aan Ludolf, 5 september 1691).

In dezelfde brief werd ook de relatie tussen het Gotisch en de andere Germaanse talen beschreven — het Zweeds en Deens leken volgens Leibniz meer Angelsaksisch te zijn; de structuur van het Gotisch verschilde daarentegen in grote mate van de Germaanse talen.

Ludolf formuleerde zijn opvattingen over de Germaanse talen in zijn brief van 25 januari 1692. Wat de woordenschat betreft, is het verstandig om in de eerste plaats te bepalen welke woorden vreemd zijn en welke niet, omdat niet alle woorden die vreemd lijken, vreemd zijn (bv. *neus*, *oor*, *oog*, want dit zijn basiswoorden die al door de voorouders moesten worden gebruikt). Ludolf is tevens van mening dat die woorden aan de Romaanse talen werden ontleend en dat dat toch niet betekent dat hun voorouders niet wisten hoe die lichaamsdelen te noemen voordat de ontlening plaatsvond. Er moest dus ooit een oertaal bestaan heb-

ben waarvan de talen van alle voorouders afkomstig waren. Leibniz stelde de benaming ‘Japhetic’ (Japhetisch) voor — Ludolf had er niets tegen om de oertaal ‘Japhetic’ te noemen:

Certainly the first thing that must be decided is which words are to be considered foreign and which ones of native stock, for not everything associated with foreigners is foreign. Who would be so senseless as to assert that our ancestors lacked noses, ears, mouths, or eyes before learning these words from the Romans! That language (I shall not object if you want to call it ‘Japhetic’) is to be considered the oldest — and the native language of our common ancestors — from which those words that they have in common have been derived. Just so are cognates not the descendants one from another, or from foreign sources, but are to be considered related descendants from a common stock. (Brief 9, Ludolf aan Leibniz, 25 januari 1692).

De oorsprong van de gemeenschappelijke (of gelijke) woorden in verschillende talen werd dus verklaard. Ludolf geeft er ook bij een paar voorbeelden van mogelijke cognaten:

Grieks: helios; Latijn: sol; Duits: Sonne
Grieks: keras; Latijn: cornu; Duits: Horn

Die woorden werden uiteraard niet van elkaar afgeleid. In sommige talen zijn er alleen de stammen overgebleven; in andere talen alleen afleidingen. Leibniz was het met Ludolf eens (hij vermeldde dit in zijn brief van 17 april 1692) dat sommige vreemde woorden eigenlijk niet zo vreemd zijn omdat ze een gemeenschappelijke oorsprong hebben. Hij was echter er ook zeker van dat de samenstelling van de Slavische, Germaanse en Nederlandse talen (misschien moet het Ests hier ook aan toegevoegd worden) iets zal opbrengen. In een van zijn latere brieven formuleert Leibniz zijn opvatting dat het Duits en het Perzisch aan elkaar gelijk kunnen zijn. Het zal ook de moeite waard zijn om de relatie van het Armeens met het Arabisch te onderzoeken want die twee leken hem ook gelijk te zijn (Brief 22, Leibniz aan Ludolf, 21 maart 1695).

Ludolf probeerde daarentegen sommige Duitse woorden met betrekking tot het Zweeds en het Deens uit te leggen, bv. de Zweedse woorden ‘han’ (hij) en hon (zij), hennes (genitief van ‘zij’) leken hem sterk op Duitse Hahn en Henne (Brief 23, Ludolf aan Leibniz, 7 september 1695).

De vergelijking van de talen (niet-Europese talen inbegrepen) zou echter volgens Leibniz gemakkelijker worden als hij de fragmenten van dezelfde tekst in verschillende talen ter beschikking had — met ‘dezelfde tekst’ bedoelde hij natuurlijk het onzevader:

...And it would be most advisable to have the Lord’s Prayer expressed in each language, so that we might have a common measure of comparison. I ask you to concentrate your attention upon Asia and other places in that part of the world. In particular I should like to know how the word father is pronounced in heretofore unknown languages, because in many investigations it is reduced either to Abba or Atta. (Brief 10, Leibniz aan Ludolf, 17 april 1692).

Ludolf had een vergelijkbaar idee — hij zou graag de staaltjes van alle bestaande talen willen gebruiken:

I long ago undertook — as you suggested in your last letter — to collect, whenever possible, specimens of languages from all over the world, Africa above all, which contains in its boundaries more nations and languages than in other parts of the worlds. (Brief 11, Ludolf aan Leibniz, 14 juni 1692).

Het lijkt er dus op dat zowel Leibniz als Ludolf een groot en grondig onderzoek wilden verrichten. Om de vergelijking van de talen nauwkeuriger te maken, wilden ze zo veel mogelijk staaltjes verzamelen. Ze hebben ook hun opvattingen bekendgemaakt over het algemene geloof dat alle talen van het Hebreeuws⁴ zijn afgeleid. In Brief 41 (noch plaats, noch datum ervan zijn bekend) vermeldt Leibniz het *Glossarium Universale Hebraicum* samengesteld door Vader Thomassinus⁵ waarin alle talen ter aarde van het Hebreeuws afgeleid zijn. Hij was het er niet mee eens — hij dacht dat er wél andere talen vóór het Hebreeuws bestaan hadden:

I have received from France the Glossarium Universale by Father Thomassinus, a most learned work. He derives all languages from the Hebrew, whether correctly I cannot really say, for the Hebrew languages known to us seem to be actually more like the rubble of an older and richer language. According to my thinking, the roots of cognates in descent languages ought themselves to be cognates, a situation which does not prevail in Hebrew... (Brief 41, Leibniz aan Ludolf, noch plaats, noch datum ervan zijn bekend).

Het commentaar van Ludolf luidt als volgt:

To derive all languages from the Hebrew will clearly be a useless undertaking. Some words are of course derived from Hebrew, and I have no objection to this position. (Brief 44, Ludolf aan Leibniz, 9 april 1698).

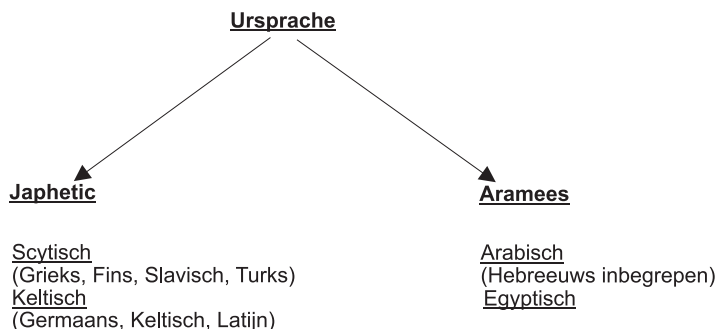
Ludolf was het dus met Leibniz eens dat niet alle talen van het Hebreeuws afgeleid konden worden.

Het geloof dat het Hebreeuws de eerste taal ter wereld was, vergeleek Leibniz met boomstammen. Er bestaat immers geen enkele regio waar alleen de stammen i.p.v. de hele bomen groeien. Dat is iets wat men zich alleen kan voorstellen. Maar in werkelijkheid druist het tegen de natuurrechten in. En hoe zou men dan het feit kunnen verklaren dat het Egyptisch — dus niet het Hebreeuws — ten tijde van Mozes werd gesproken? (Aarsleff 1982: 87) Leibniz dacht ook dat het onderzoek naar de oertaal handig zou zijn voor de reconstructie van de geschiedenis van de oermensen — hij beschouwde de talen als de oudste monumenten van de mensheid die bruikbaar zouden zijn bij de onderzoekingen naar de afkomst van het

⁴ Het Hebreeuws wordt beschouwd als de eerste taal ter aarde, de enige taal vóór de toren van Babel, de taal die aan Adam door de Schepper werd geschonken (Robins 1979: 166).

⁵ Eigenlijk Louis Thomassin (1619–1695), een Franse theoloog. Zijn *Glossarium Universale Hebraicum* werd postuum uitgegeven in Parijs in 1697.

menselijk ras (Waterman 1978: 59). In de Memoire van de Berlijnse Academie valt te lezen⁶: “The oldest traces of languages remain in the names of rivers and forests, which, even though the inhabitants have changed, are usually kept”. In hetzelfde opstel maakte Leibniz een gedetailleerde classificatie van de Europese en (Noordwest) Aziatische talen — ‘Japhetic’ was dan de oertaal waarvan al deze talen afgeleid waren. De Afrikaanse talen en de talen van Zuidwest-Azië zijn daarentegen van een Aramese stam afgeleid (Waterman 1978: 60). Er waren dus twee oertalen die van de zogenoemde *Ursprache*⁷ werden afgeleid. Leibniz dacht dat het Turks, de Slavische en Fins-Oegrise talen en het Grieks met elkaar verbonden waren (Scythische⁸ talen). De Germaanse talen, de Keltische talen, het Latijn (dat een mengeling van de Germaanse en Keltische talen leek te zijn) en de Romaanse talen hebben een gemeenschappelijke oertaal — waarschijnlijk is dat een Keltische taal. De Scythische en de Keltische oertalen zijn uiteraard van het Japhetic afgeleid. Japhetic en Aramees gaan terug op de *Ursprache*. Het ziet ernaar uit dat Leibniz erin geslaagd is om de stamboom voor Indo-Europese, Hamito-Semitische en Fins-Oegrise talen te hebben gecreëerd. De stamboom van Leibniz zou op de volgende manier weergegeven kunnen worden (Lehmann 1992: 26; Robins 1979: 166):

⁶ John Waterman (1978), *Leibniz...*, p. 59.

⁷ Soms werd de *Ursprache* ‘Adamic’ genoemd, maar die term werd voor het eerst (in de taalkundige zin) door Jakob Böhme gebruikt. Böhme (1575–1624) was een Duitse mysticus die beweerde dat Adamic (de taal van Adam) de oertaal was. Adam gaf de namen aan de dieren in Eden door Adamic te gebruiken, wat betekent dat woorden de essentie van de dingen werden (Aarsleff 1982, p. 282). Böhme beweerde tevens dat hij tijdens zijn mystieke belevenissen Adamic kon verstaan. Adamic werd dus voor hem de natuurlijke taal (net zoals voor Adam).

⁸ De Scythen — een Indo-Europees nomadisch volk van Iraanse afkomst wiens woongebied van Centraal-Azië tot Klein-Azië en Zuid-Palestina reikte. Met hun enorme kuddes vee drongen de Scythen door tot in het huidige Oekraïne, Zuid-Rusland, Oost-Duitsland, Noord-Italië en de Balkan. Vandaar dus de verklaring dat o.a. de Slavische talen, het Grieks of het Turks van het Scythisch afgeleid werden. De Scythische talen (het Oost-Iraans en zijn dialecten) werden tussen de 8^e eeuw v. Chr. en de 5^e eeuw na Chr. gesproken.

Welke principes werden hierbij gebruikt? Leibniz heeft vooral de morfologische relaties in acht genomen (met behulp van de toenmalige woordenboeken, zoals al vroeger werd vermeld). Ludolf was het ermee eens dat er ooit een *Ursprache* had bestaan en probeerde de gemeenschappelijke stam op te sporen, zoals hij duidelijk vermeld heeft in zijn eerder geciteerde brief 9 van 25 januari 1692. Maar een feit is dat hun intuïtie hun grootste werktuig was.

Leibniz probeerde zich verder in de zaak te verdiepen. Het leek hem dat de talen slechts variaties van dezelfde, met elkaar gemengde stammen waren (Waterman 1978: 62). Aarsleff vermoedt dat sommige elementen van de Leibniziaanse filosofie van toepassing zijn met betrekking tot de linguïstische relaties tussen de talen:

‘Thus, two laws of Leibniz’ philosophical system also operate in languages: the law of sufficient reason because words are not arbitrary: there is a connection between words and things, even though we may rarely be able to find traces of it. And the law of continuity because there ultimately is a connection among all languages, which must be assumed to have a common source (Aarsleff 1982: 88).

Leibniz probeerde de oudst mogelijke bronnen te gebruiken en alle mogelijke dialecten te onderzoeken. De geografische ligging van de potentiële cognaten was ook van belang — de geografische nabijheid werd door hem als een soort continuïteit aangenomen: Languages should be described proceeding from people to people, lest some dialects are neglected. For if [the languages] of tribes far distant from one another are brought together by jumping [over the intervening territories], it is of course not surprising if the relationships are obscured.⁹ Omdat Leibniz sterk geloofde in het continuïteitsrecht, maakte hij zich zorgen over de opmerkelijke verschillen tussen het Duits en het Russisch — niet alleen omdat er een geografische nabijheid tussen die talen was, maar ook omdat hij dacht dat die talen van de Japhetische oertaal afgeleid waren. Mogelijke denkschema’s zijn:

Japhetic → Scythisch → Slavisch → Russisch
Japhetic → Keltisch → Germaans → Duits

Leibniz nam aan dat die talen op elkaar zouden lijken, maar dat was niet het geval (Waterman 1978: 63). Hij kwam bijgevolg tot de conclusie dat er misschien ooit een onbekend volk had bestaan dat in het gebied tussen de Germaanse en de Slavische volken had gewoond en waarschijnlijk vernietigd werd. Het feit dat het Duits en het Russisch niet veel op elkaar leken, verzwakte het geloof in het continuïteitsrecht.

Leibniz en Ludolf waren echter niet de eersten die beweerden dat de talen aan elkaar verwant zijn. Ze waren ook niet de eersten die de term *Scythisch* gebruikten. Het werk van de Leidse hoogleraar in de welsprekendheid en ge-

⁹ John Waterman (1978), *Leibniz...*, p. 63.

schiedenis (Tempelaars 1995) Marcus van Boxhorn (1612–1653) — hoewel vaak onderschat — is hier ook van belang. In de 17^e eeuw leverde Marcus van Boxhorn een uitstekend werk over de verwantschap van de Indo-Europese talen.

Voor de eerste keer vermeldde hij de Scythen in zijn werk *Bediedinge van de tot noch toe onbekende afgodinne Nehalennia, over de duserent ende ettelicke hondert Jaren onder het sandt begraven, dan onlanckx ontdeckt op het strandt van Walcheren in Zeelandt*¹⁰. Dat werk wordt ook beschouwd als een directe aanleiding om zijn ideeën bekend te maken; het heeft nochtans meer met de geschiedenis van Zeeland te maken dan met de taalkunde. Hij beschreef een archeologische vondst ontdekt bij Domburg in 1647, namelijk de votiefstenen gewijd aan de afgodin Nehalennia¹¹ (Hofman 1998: 154). Daarbij probeerde hij ook te bewijzen dat de woorden *Nehalennia* en *Zeeland* een gemeenschappelijke oorsprong hadden: ze zouden namelijk afkomstig zijn van het Scythische woord *eylandt*. *Zee-land* zonder *z* (dus (*Z*)ealent) en *Ne(h)alent* lijken op *eylandt* (Tempelaars 1995). Van Boxhorn kwam vervolgens tot de conclusie dat het Scythisch en het Nederlands aan elkaar verwant moesten zijn en het Nederlands van het Scythisch afgeleid moest zijn. En niet alleen het Nederlands: Van Boxhorn nam aan dat ook het Grieks, het Duits, het Latijn en het Perzisch uit het Scythisch voortkomen: “Grieken ende Duytschen aan de borsten van eene moeder gelegen, ende uit eene mondt leren spreeken hebben”, klonk zijn latere overtuiging (Wayenburg 2004).

Als een antwoord op zijn pamflet heeft hij een anoniem geschreven pamflet gekregen, *Vraagen voorgehestelt ende opghedraaghen aan de Heer Marcus Zuerius van Boxhorn, over de Bediedinge van de tot noch toe onbekende afgodinne Nehalennia, onlangs bij Hem uytgegeven*, waarin hij werd verzocht de antwoorden op vier vragen te geven, namelijk¹²:

1. Zijn de Scythen ouder als Grieken en Romeynen?
2. Wat voor taale hebben die Scythen gesproocken? Is het eene ende de selfde met de Duytsche?
3. Waar uyt blijktt dat der Grieken, Duytschen, en Romeynen taale afkomstich is van de Scythen?
4. Wat reden is dan daar van het soo groote onderscheyt in het spreeken onder de Romeynen, Grieken ende Duytschen, indien sy eene ende de selfde taale ghebruycken?

¹⁰ Het was eigenlijk een pamflet gericht aan de echtgenote van Staathouder Frederik Hendrik (Hofman 1998).

¹¹ Nehalennia was waarschijnlijk een vissersgodin vereerd langs de Schelde; over het algemeen werden er ongeveer 160 aan haar gewijde altaren ontdekt — het grootste aantal uiteraard in Zeeland.

¹² Opgenomen in originele oude spelling uit Rob Tempelaars (1995), ‘Mij zinkt de moed bij het zien van de hoeveelheid’ De collectie historische taalkunde, in: *Dierbaar magazijn. De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0015.htm (laatst bezocht op 20.10.2009).

Die vragen leken heel zinvol en trokken de redenering van Van Boxhorn in twijfel. Hij heeft zijn antwoorden opgenomen in *Antwoord van Marcus Zuerius van Boxhorn, gegeven op de Vraaghen, hem voorgesteld over de Bediedinge van de afgodinne Nehalennia, onlancx uytghegeven* (dat werkstuk wordt trouwens als zijn taalkundige hoofdwerk beschouwd) (Hofman 1998: 156). Dat de Scythen ouder zijn dan de Grieken en Romeinen, werd wel al door de klassieke schrijvers zoals Herodotus vermeld (in *Histories*). Om een antwoord op de tweede vraag te geven, vergeleek Van Boxhorn de overgeleverde Scythische woorden met Nederlandse woorden — ze leken op elkaar. Het is echter niet helemaal duidelijk waar hij de Scythische woorden vandaan haalde. Om de antwoorden op de derde en vierde vraag te geven, vergeleek hij verschillende Europese talen¹³ en vond veel overeenkomsten tussen hun woordenschat. Voor Van Boxhorn was dus het Scythisch de oertaal, de oorspronkelijke taal van de Indo-Europese talen. De afgeleide Indo-Europese talen zag hij overigens als “dialecten” van de oorspronkelijke taal. (Hofman 1998: 156–163) Hierop baseerde hij later zijn opvatting over het Hebreeuws als de oertaal: ook voor hem was het Hebreeuws geen oertaal. Als het Hebreeuws de oertaal was, dan zouden andere talen “dialecten” van het Hebreeuws zijn. Ze zouden bijgevolg niet in zo’n grote mate van het Hebreeuws afwijken. Dat was niet het geval, dus Van Boxhorn nam aan dat het onmogelijk was dat het Hebreeuws de oertaal zou zijn.

In verband met de vraag of het Hebreeuws¹⁴ de oertaal was, kan men nog een interessante figuur uit de Lage Landen tegenkomen, namelijk Adriaan van Schrieck (Adrianus Schrieckius, 1560–1621). Zijn hypothese over de oertaal gaat ook terug op het Scythisch (hij dacht dus eerder aan het Scythisch dan Van Boxhorn), hoewel hij geen exacte genetische classificatie van de talen gaf. In 1614 werd zijn groot werk uitgegeven, met name *Van t’ beghin der eerster volcken van Europeen...* waarin hij probeerde te bewijzen dat het Scytho-Keltisch en niet het Hebreeuws, de oertaal is geworden na de Babelse spraakverwarring. Of beter gezegd het Scytho-Kelto-Belgisch omdat hij in de inleiding schreef:

We stellen echter met klem dat dezelfde eigenschap na de spraakverwarring bewaard bleef in die taal die door afstamming van Japhet tot taal voor heel Europa is geworden. We tonen aan dat deze zelf de taal is geweest en nog steeds is waarvan de eerste Scythen, Kelten en Etrusken zich bedienden, en waarvan tot op de huidige dag de Belgen en de Teutonen zich bedienen als van een blijvend fonds (Swiggers 1998: 133).

Het lijkt erop dat Schrieckius aannam dat de oertaal nog steeds te vinden was in de talen van de Belgen en de Teutonen. Maar het was belangrijk dat hij er zeker

¹³ Het is verstandig om even te vermelden dat Van Boxhorn in zijn onderzoek ook het Welsh opnam. Het door hem samengestelde lexicon van het Welsh werd later door Leibniz gebruikt.

¹⁴ Het is de moeite waard te vermelden dat Josephus Justus Scaliger (1540–1609) al in 1599 een classificatie van de in Europa gesproken talen maakte. Hij groepeerde de talen in 11 families (Robins 1979: 166–167). Bekend is ook de hypothese van Goropius Becanus (1519–1572) die veronderstelde dat het Antwerps de oertaal was.

van was, dat het Hebreeuws geen oertaal was, omdat na de Babelse spraakverwarring een nieuwe oertaal is ontstaan.

Het verschil tussen de werkwijze van Schrieckius en Van Boxhorn schuilt in de aanpak van de oertaal. Uiteraard gaat het niet om het Hebreeuws omdat ze dachten dat het geen oertaal kon zijn. Ze beiden geloofden dat de andere talen van het Scythisch afgeleid waren. Van Boxhorn ging ervan uit dat de contemporaine talen aan dezelfde bron zijn ‘ontsproten’ omdat het hem lukte er veel overeenkomsten tussen te vinden. Hij probeerde eveneens de talen te systematiseren waardoor hij de eerste provisorische stamboom van de Indo-Europese taalfamilie creëerde. Bij zijn onderzoek betrok hij o.a. het Nederlands, het Duits, het Latijn en het Grieks. Later volgden nog de Slavische en Baltische talen. Schrieckius bemoeide zich daarentegen helemaal niet met de genetische classificatie van de talen. Het enige wat van hem kan worden vernomen is dat het Scytho-Keltisch de oertaal was die nog altijd ‘leeft’ in de taal van de contemporaine Belgen en Teutonen. In tegenstelling tot Van Boxhorn doet hij geen enkele poging om de genetische classificatie van de talen te onderzoeken. Hij zegt ook niet wat voor talen uit de oertaal zijn voortgekomen.

Zo zag het begin van de vergelijkende taalkunde in Duitsland en de Lage Landen eruit. De methodes die door de eerste comparatisten werden gebruikt, waren niet al te nauwkeurig, want zowel de eerste ‘comparatisten’ uit de Lage Landen als Leibniz en Ludolf konden slechts staaltjes van de teksten in verschillende talen verzamelen en de bestaande woordenboeken gebruiken. Grotendeels berustten ze gewoon op hun eigen intuïtie. Het kan echter zeker niet ontkend worden dat Schrieckius een belangrijke rol heeft gespeeld in het verspreiden van de overtuiging dat het Hebreeuws geen oertaal was. Van Boxhorn heeft op zijn beurt schitterend werk geleverd op het gebied van de Indo-Europese talen. Het werk en de opvattingen van Leibniz en Ludolf lijken een echte bekroning van het allereerste comparatisme. Of beter gezegd: “comparatisme vóór comparatisme”.

Bibliografie

- Aarsleff, H. (1982), *The Study and Use of Etymology in Leibniz; An Outline of Language-Origins Theory since the Renaissance*, in: H. Aarsleff, *From Locke to Saussure. Essays on the Study of Language and Intellectual History*, Athlone: London.
- Hofman, R. (1998), *Marcus Zuerius Boxhorn (1612–1653)*, in: Laurant Toorians (ed.), *Kelten en de Nederlanden van prehistorie tot heden*, Peeters: Leuven.
- Law, V. (2003), *The history of linguistics in Europe: from Plato till 1600*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, W.P. (1992), *Historical linguistics* (third edition), Routledge: London.
- Morpurgo, Davies A. (2003), *Western Traditions: Comparative-historical linguistics* Oxford in: William J. Frawley (ed.) *International Encyclopedia of Linguistics (second edition)*, Volume 2, Oxford: Oxford University Press.
- Robins, R.H. (1979), *A short history of linguistics*, Longman: London.

- Swiggers, P. (1998), Van t'beghin der eerster volcken van European (1614): Kelten en Scythen bij Adrianus Schrieckius, in: Laurant Toorians (ed.), *Kelten en de Nederlanden van prehistorie tot heden*, Peeters: Leuven.
- Tempelaars, R. (1995), 'Mij zinkt de moed bij het zien van de hoeveelheid' De collectie historische taalkunde', in: *Dierbaar magazijn. De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*; online toegankelijk in Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0015.htm (laatst bezocht op 20.10.2009).
- Waterman, J. (1978), *Leibniz and Ludolf on things linguistics. Excerpts from their correspondence (1689–1714)*, University of California Press: Berkeley.
- Wayenburg, B. van (2004), *Marcus van Boxhorn: uitvinder van de Europese oertaal* op <http://www.leidenuniv.nl/mare/2004/32/libri13.html> (laatst bezocht op 21.10.2009).
- <http://www.livius.org/ne-nn/nehallengia/nehallengia.html>, laatst bezocht op 20.10.2009.